

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

2. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007

ANKARA

Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düşkünlük

Dusgunluk in Alevi-Bektashi Tradition

Harun YILDIZ*

ÖZET

Bu bildirinin amacı, düşkünlüğün Alevî/Bektaşî geleneğindeki rol ve önemini ortaya koymaktır. Bu çerçevede öncelikle düşkünlüğün özellikleri ile Alevî topluluk içerisindeki fonksiyonları ele alınmış, bu kurumun kökeni irdelenmiş, ardından topluluk içinde kişilerin düşkün olmasına yol açan etkenler ele alınarak düşkünlüğün günümüzdeki durumu üzerinde durulmuştur. Kullandığımız yöntem ise, mukayeseli ve eleştirel bir bakış tarzından ziyade, betimleyici ve çözümleyici bir yaklaşımı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Düşkünlük, Alevi/Bektaşî Geleneği, Geleneksel Ahlak, Suç, Dedeletin Otoritelerinin Sarsılması.

ABSTRACT

The purpose of this proclamation is to examine the role and importance of dusgunluk in Alevi/Bektashi Tradition. In this context first of all, the characteristics of dusgunluk and its functions among the Alevi Society has been analyzed, the origin of this institution has been discussed and than we studied in this write the factors that lead persons to the state of dusgun and the situation of dusgunluk in our day. The method we used implies descriptive and analytic point of view rather than critical and comparative point of view.

Key Words: Dusgunluk, Alevi/Bektashi Tradition, Traditional Ethic, Crime, The Erosion of The Authority of The Dede.

Düşkünlük, dedelik ve musahiplik gibi, Alevî/Bektaşî geleneğinin yüzyıllar boyunca Anadolu'da yaşatmış olduğu önemli kurumlarından biridir. Önemli ölçüde ahlaki bir içeriğe sahip olan düşkünlük kurumu, geleneksel ahlak anlayış ve ilkelerinin toplum içinde yerleşip yaygınlaşarak toplumsallaşmasını amaç edinir. Bu yüzden düşkünlük kurumu, toplumdaki ahlaki değerler sistemi ile normların korunması amacıyla gerekli olan yaptırımları ortaya koyar ve bunların uygulanışını düzenler. Bu yönüyle aynı zamanda, sosyal kontrolü ve grup içi denetimi sağlayıp toplumun huzur ve mutluluk içinde yaşamasını hedefler.

* Dr., KTÖ. Olgunlaşma Enstitüsü, hyildiz@omu.edu.tr.

Bu bildiride yüzyıllar boyunca kapalı bir toplum halinde yaşamış olan Alevî/Bektaşî toplumunda düşkünlüğün mahiyeti ile özellikleri ele alınarak *acaba düşkünlük tam olarak nedir, neyi ifade etmektedir ve bu geleneğin kökeni nereye dayanmaktadır? Bu kurum, nerede ve ne zaman ortaya çıkmıştır? yine topluluk içinde kişiler, nasıl düşkün olmakta ve hangi etkenler, kişileri düşkün haline getirmektedir?* gibi soruların cevabı aranacaktır. Konuyu ele alış biçimimiz ise, mukayeseli ve eleştirel bir bakış tarzından ziyade, betimleyici ve çözümleyici olacaktır.

Alevî/Bektaşî geleneğinde düşkünlük, topluluk içinde bir kişinin ya da kişilerin, kendi istek ve arzularını "yolu ve yolun ilkelerini" dikkate almaksızın, onları göz ardı ederek gerçekleştirilmeye çalışması, yani Alevî örf ve âdeti ile ahlak anlayışının hoş görmeyip yasakladığı şeylerin yapılması halinde uygulanan suçluluk ve yaptırım durumudur. Bu durumda olan bireye, Alevî geleneğinde *düşkün* denmekte ve bununla ilgili *örfi hukuk* uygulanmaktadır (Korkmaz, 2003: 125; Günşen, 2007: 333). Örnek olarak ağır suç işlemiş olanlar, mesela cinayet işleyenler, zina ve homoseksüel ilişkiye girenler, hırsızlık yapanlar, evli iken eşini keyfi bir şekilde boşanmış olanlar, yine keyfi bir şekilde nişanlısından ayrılanlar ve ayrıca Hz. Ali ile Ehl-i Beyt'e dil uzatanlar, Alevî geleneğinde düşkün olarak kabul edilirler (Yaman, 1994: 157).¹ Bu kişiler, günahkâr olarak görüldüklerinden, uzun bir süre işledikleri suçun derecesine göre, geçici ya da sürekli olarak âyin ve erkânlarla girmekten men edilirler. Artık topluluk içinde hiç kimse, onlarla ilgilenmez, onlara iltifat göstermez, akraba ve yakınları da dahil herkes onlara soğuk davranır, onlara selam verilmez ve selamları da alınmaz. Böylece düşkün olan kişi, topluluk tarafından dışlanmış olur, yani bir çeşit aforoza uğrar.

Düşkünlüğün tanımını yaptıktan sonra düşkünlükle ilgili bazı kavramları açıklayarak konuya girmemizde fayda var. Bilindiği gibi, *yol terbiyesine aykırı davranan suçlu kimseye düşkün* denir (Korkmaz, 2003: 125). Kavramla bağlantılı olarak *düşkün edilmek*, suçlu duruma düşen tarikat yolcusuna, yol erine düşkün meydanı açılarak ceza verilmesi; *düşkün kaldırmak*, düşkünün düşkünlük durumunu, düşkün meydanı açarak sona erdirmek; *düşkün/düşkünlük meydanı*, düşkün etmek ya da düşkünlüğü kaldırmak için yapılan toplantı, tören; *düşkün ocağı*, ağır suç işlemiş olanların ön soruşturmadan sonra cezası kesinleşmek üzere gönderildikleri üst ocak, düşkünlük konularını karara bağlayan ocak; *düşküne çıkarmak*, yine düşkün edilmek; *düşkünlük dâri*, düşkün edilme sırasında uygulanan soruşturma; *düşkünlük erkânı*, düşkün edilme ya da düşkün kaldırma sırasında yapılan tören anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2003: 125-126).

¹ Ayrıca ülkemizde bazı yörelerde önceleri Sünnî kesimle kız alıp verme yoluyla temas kuranların da düşkün olarak kabul edildiği tespit edilmiş olup, günümüzde bunun artık değişen koşullardan dolayı uygulanmadığı, fakat özellikle yaşlı kuşak arasındaki bakış tarzının hâlâ aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

Düşkünlük kurumunun kökeni ile ilgili olarak Alevî/Bektaşî çevrelerde değişik görüşler ileri sürülmektedir. Alevî/Bektaşî geleneğine mensup olan özellikle bazı yaşlı kuşak insanlar, bu kurumu Hz. Muhammed'le irtibatlandırmakta, bu çerçevede özellikle Hz. Muhammed'in yaptığı *Tebûk Seferi* (9/630) için hazırlanan ve "zorluk ordusu (Ceyşu'l-usra)" diye adlandırılan orduya katılmakta mütereddit davranıp mazeretsiz bir şekilde geride kalan üç kişiye dayandırmaktadırlar. Buna göre Hz. Muhammed, Mekke'yi aldıktan üç ay sonra Bizans İmparatorluğu'nun Müslümanların üzerine geldiğini haber alır. Bunun üzerine Bizans'a karşı savaş hazırlıkları yapmaya başlar. Ama Mekke'de Ebû Süfyan ve taraftarlarının çoğu onun çağrısına uymayıp savaşa katılmaz. Bir kısmı da tarla ve bahçesi ile uğraşır Hz. Muhammed'in çağrısını dikkate almazlar. Hz. Muhammed, gelmeyenler ile hiç uğraşmadan 30 bin kişilik bir ordu ile Bizans'a karşı yola çıkar. Nihayet Şam yakınlarında Tebûk denilen bölgede Bizans ordusu ile karşılaşılır. Bizanslılar, Müslüman ordusunun büyüklüğünü görünce geri çekilirler. Hz. Muhammed orada 20 gün bekler ve nihayet Medine'ye geri döner. Bu olay esnasında Tebûk savaşına gitmeyenlerin içerisinde yalnızca Kâb b. Mâlik, Mürâre b. Rabî ve Bilal b. Ümeyye, Hz. Muhammed'e gelirler. Savaşa gitmekten çekindiklerini, mahsul zamanı olup çok sıcak mevsim olduğu için savaşa katılmadıklarını ve pişman olduklarını anlatırlar. Bu olay üzerine önce onlara ahlaki müeyyideler uygulanmış, bu yüzden ne Hz. Muhammed ne de arkadaşları onlarla konuşmuşlardı. Nihayet tevbelerin kabulüne dair ayet (Tevbe, 118) geldiğinde bağışlanmışlardı (Tur, 2002: 475-478).² Alevî/Bektaşî geleneğinde de düşkünlüğün önemli ölçüde bu olaya dayandığına inanılır.

Bu noktada bir başka -özellikle genç bir takım araştırmacılar tarafından benimsenen- görüş de, *Osmanlı-Safevî ilişkileri ve Çaldıran Savaşı sonrası*na dayanır. Bu görüşe göre Alevîler, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini XVI. yüzyıldan sonra askıya aldıkları zaman, kendi içlerinde bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yapmışlardır. Bu noktada dedeler heyeti, neler yapılması gerektiğini, toplumu nasıl bir arada tutmak, onlarla nasıl iletişim kurmak ve kültürel alışverişlerde nasıl bir yol izlemek gerektiği gibi meselelerin çözümlerini aradılar.

Bu bağlamda, bulunan çözümlerin başında, her koşul altında cemlere devam edilmesi, cemleri yürütecek dedelerin ise yetenekli ve ehil kimselerden gönderilmesi görüşü benimsenmişti. Bunun yanında cem evlerinde dede, toplumun sadece inançsal yönleriyle ilgilenmeyecek, genel olarak sosyal, kültürel her türlü problemle de ilgilenip toplumu yönlendirecekti. İşte bu çerçevede düşkünlük kurumu gündeme gelmişti. Artık Alevî toplumu suçlusunu kendisi yargılayacak ve cezasını kendisi verecekti. Bu kurallara da her Alevî, uymak durumundaydı (Öz, 1997: 126).

² Ayrıca Tebûk seferi için bkz., (Hizmetli, 2006: 317, 359-361).

Bu yaklaşım, ilkinde göre daha tutarlı görülmektedir; zira Anadolu Alevîliğini tarihsel olarak Hz. Muhammed'e kadar çıkarmak mümkün değildir. Ayrıca Piri Er'in de ifade ettiği gibi, özellikle XVI. yüzyıldan sonra merkezi otoriteden uzak bir yaşam sürmeyi tercih eden Alevî topluluklar, içinde buldukları durumun gereği kendi içlerinde bir yargılama mekanizması oluşturmuş, oluşturduğu bu halk mahkemesine "düşkün meydanı", yargılama sonucu verdiği cezaya da "düşkünlük" adını vermiştir (Er, 1998: 49). Bu çerçevede tarih boyunca birer alt kültür grubu halinde yaşayan Alevî/Bektaşîler, "büyük toplum"a karşı direnir ayakta durabilmek için güçlü bir hiyerarşi, sağlam bir norm sistemi oluşturmak zorundaydılar. Alevî/Bektaşîler de bu yolu seçerek, kendilerine özgü denebilecek "büyük toplum"un sistemine alternatif olan farklı bir sistem geliştirmişlerdir. Öyle ki bu yüzden, kendi aralarındaki bir sorunda geçmişte kadiya gitmek düşkünlük nedeni sayılmıştır (Bal, 1997: 97).

Tüm bu görüşlerle birlikte, düşkünlük kurumunun geçmişten günümüze yüzyıllar boyunca uygulandığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu gelenek, ilk olarak nerede ve ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu noktada elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda, bize bilgi veren en otantik kaynağın da *Buyruk* olduğu söylenebilir. Zira *Buyruk*'ta ikrarını bozanlar hakkında düşkünlük cezaları ile ilgili bir hayli malumat vardır (Bozkurt, 2006: 184-186; Atalay, 1998: 161-162).

Nitekim Alevî/Bektaşî toplulukları hukuk sistemini İmam Cafer Buyruğunu esas alarak belirlerler. Ne var ki *Buyruk*'ta konunun sistemli bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Bu çerçevede konulara bağlı olarak yer yer bilgi verildiği görülmür. Bu nedenle yörelere ve topluluklara göre farklılıklar oluşmuştur. Bunu gidermek için zaman zaman mürsitlerin bölge düzeyinde bir araya gelerek ortak bir metin hazırlama çabası içine girdikleri görülmür. Bu yazılı metinler arasında da farklılıklar vardır.

Alevî/Bektaşî topluluklarının tarih boyunca hukuk düzeni olan düşkünlük kurumu, her şeyden önce Alevî/Bektaşî kültürel yapısının yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu mekanizma sayesinde topluluğun beraberliği ve sürekliliği korunmuştur. Değerlerin, normların korunmasına ve dirlik-düzenin devamına yönelik olan düşkünlük sistemi, kişinin kendini aşmasına, grubun kolektif vicdanının rahatlamasına ve grup içi uyumun geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Bal, 2002: 111). Alevî/Bektaşî toplumunda çok güçlü bir ahlak sisteminin geliştirilmesinde düşkünlüğün ciddi bir rolü vardır.

Düşkünlük, geleneksel ahlak anlayışının topluluk içinde yerleşip yaygınlaşmasını hedefler. Alevî/Bektaşî gelenekte ahlak anlayışı, *edeb* kavramıyla kendini ifade eder. Zira edeb, eline-diline-beline sahip olmayı anlatan bir kavram olarak Alevî/Bektaşî topluluklarında merkezi bir kavramdır. Bireysel ve toplumsal yaşama biçimi, adeta bu kavramla düzenlenmiştir. Bu yüzden bu ilkeyi çiğneyenler, düş-

kün sayılır. Düşkün, eliyle hırsızlık, diliyle kötü söyleyen ve beline güvenilmeyen kimsedir. Yani edeb'den yoksun kişidir (Türkdoğan, 1995: 61).

Acaba topluluk içinde suç işleyen herkes, düşkün olarak kabul edilmekte midir? Burada önemli bir ayrıntıyı göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Zira topluluk içinde her suçlu düşkün olmayıp musahiplik erkânından geçip, görgü erkânında ikrar vererek yola talip olan ve sonradan suç işleyen kişiye düşkün denir. Bu yüzden suç işleyen herkes, düşkün olarak kabul edilmez. Bir kişinin düşkün olabilmesi için musahip tutup musahip erkânından geçmesi gerekir. Kişi, yaptıklarını bir daha yapmayacağına yemin edip, ikrar vererek pîr önünde, beraber yaşadığı toplumun içinde kendini aklamış olmalı ki, ondan sonra yapmış olduğu bir suçtan dolayı, yoldan ve erkândan düşmüş olsun. Bu yüzden ancak vermiş olduğu ikrarı ve yemini bozan kişiler, Alevî/Bektaşî geleneğinde düşkün olarak kabul edilir (Tur, 2002: 472). Başka bir ifadeyle, ikrarı alınmayan Alevî bir suç işlerse veya ahlaksızlık yaparsa düşkünlük cezasına çarptırılmaz. İkrarı alınmayanların dini sorumlulukları yoktur. Onlara özellikle Tahtacılar arasında *ağzı kara* denir (Selçuk, 2004: 168).

Düşkünlüğün işleyiş biçimi de şöyledir: Çoğu zaman suçlu olan kişi, rehberle bildirilir. Rehber, önce çevreye haber vermeden suç işleyen kişiyle özel görüşerek sorununu halletmeye çalışır. Rehberin uyarılarına karşı o kişi, suçu işlemekten vazgeçmiyorsa bunun üzerine dedeye, mürşide gidilir. Bunların da uyarıları çözüm getirmiyorsa suçlu olan kişi, toplum huzurunda ve toplumun onayıyla düşkün ilan edilir. Tahtacılar'da dede, bir kadının veya erkeğin düşkün olduğunu "*yüzün kara olsun*" demek suretiyle ilan etmiş olur (İpek, 2004: 50). Görüldüğü gibi, bir kimseyi düşkün ilan etme işi, rehber, dede ya da mürşid tarafından yapılır ve bu, öyle basit ve sıradan bir iş değildir.

Bir talibin her şeyden önce düşkün ilan edilmesi için, ciddi bir suç işlemesi ve bunun da onun rehber³, pîr ya da mürşidine bildirilmesi gerekir. Bunun üzerine pîr divanına çekilen ve hakkında şikayet edilen ikrarlı olan talip, kalabalık bir topluluğun önünde suçlu görülürse, işlediği suçun niteliğine göre, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, *sürekli* ya da *geçici* bir şekilde cezasını çeker. Bu noktada cezaları belirleyen merci ise, Alevî/Bektaşî toplulukları içinde saygın bir yere sahip olan dede ile baba gibi mürşidlerdir. Verilen cezalarda dedenin takdiri tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Çünkü dedenin bu hakkı, seyyidlikten ve ilahi kudretin kendinde tecelli etmiş olmasından kaynaklanır (Yörükân, 1998: 85).

Verilen cezanın sürekli hale gelmesine yol açan suçlara gelince, cinayet ve ırza tecavüz etme ile ikrardan dönmek yani Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e dil uzatmak, en ağır suç olarak kabul edilir (Baha Said, 1926: 405-413; Bozkurt, 1990: 126). Bu ağır suçları işleyen kişinin düşkünlüğü hiç kalkmaz ve hayat boyu topluluk tarafından

³ Alevîler, mahalli mürşide rehber, birkaç rehberin bağlı olduğu ocak mürşidine pîr derler.

dışlanır, böylece onun cezası mahşere bırakılır. Bu söyleyiş, süresiz düşkünlüklere verilebilecek herhangi bir cezanın o suçun karşılığı olamayacağı anlamını ifade eder. Bu şekil düşkünlüğe "yoldan düşme", sürekli düşkün olana da "yol düşkünlüğü" denir. Dolayısıyla Alevî/Bektaşî geleneğinde asıl düşkünlük budur. Böylelerinin artık o topluluk içinde yaşamasına imkan yoktur. Ölümleri halinde dahi cenazesi yıkanmaz ve namazı kılınmaz, öylece defnedilirler (Eröz, 1977: 144-145; Orhan, 1966: 9; İpek, 2004: 50). Buna karşılık daha hafif sayılabilecek zina, hırsızlık ya da kadın boşama gibi suçları işleyenler, eğer suçlu olduklarını kabul edip pişman olurlarsa, geçici bir süre bunun sonuçlarına katlanırlar. Bu durumda suçlu olan kişi, ceza süresince topluluk içine giremez, onunla her türlü ilişki kesilir. Bu sürenin tamamlanmasından sonra kişi tekrar ikrar verip yola girerse geçici düşkünlük son bulur (Fıglalı, 1994: 374-375; Bal, 1997: 97-98). Alevî/Bektaşî geleneğinde böylesi daha hafif suçlarda verilen geçici süreli düşkünlüklere ise *müşkül* denir (Er, 1998: 49).

Alevîlik ve Bektaşîlikte dönemlere ve bölgelere göre bir takım farklılıklar bulunmakla birlikte, bir fikir vermek üzere, talibi toplum dışına iten suçlar altı bir kategori halinde şöyle verilebilir: *Birinci derecede suçlar*; komşu ve aileler arasında söz geçdirmek, ihbarcılık yapmak, görmediğini gördüm, duymadığını duydum demek, komşuları ve akrabaları birbirine düşürmek gibi zaaflardır. Bu zaafı sergileyen kimseler, bir yıl ceme alınmazlar. *İkinci derecede suçlar*; komşunun başına bahçesine zarar vermek, başkalarının malını çalmak, haksız yere başkalarına hakaret etmek ve onları dövmek gibi suçlardır. Bu tür suç işleyen kimseler, üç yıl ceme alınmazlar. Üç yıl sonra mürşit onların ceme alınmasına izin verirse, önce ilgili kişilerle helalleşmek, çalınan malları tazmin etmek şarttır. *Üçüncü derecede suçlar*; yoksula faiz yoluyla para verip onların evlerini barklarını satmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermek, yetim malı yemek, mürşit yahut rehberiyle bozuşmak ve Ehl-i Beyt'e dil uzatmak gibi suçlardır. Böyle kimseler, beş yıl ceme kabul edilmezler. *Dördüncü derecede suçlar*; bakire bir kıza zorla veya kandırarak sahip olmak, evli bir kadınla birlikte olmak, kısacası zina yapmaktır. Bu tür suç işleyenler, yedi yıl ceme alınmazlar. *Beşinci derecede suçlar*, kaza ile adam öldürmektir. Böyle kimseler, on yıl ceme alınmazlar. *Altıncı derecede suçlar* ise, bilerek adam öldürmek, kin veya düşmanlık sebebiyle cinayet işlemektir. Bu tür suç işleyen kimseler, en az otuz yıl ceme kabul edilmezler (Üzüm, 2007: 171; Tur, 2002: 479-483; Kaleli, 1996: 272-273; Baha Said, 1926: 409). Fakat kimi Balkan Bektaşîleri, zina yapanları ve bilerek adam öldürenleri, ölüm cezasına mahkum etmişlerdir (Noyan, 1985: 224-225; Tur, 2002: 474). Yine ülkemizdeki Alevî çevrelerde de benzer anlayışlar vardır. Buna göre aynı dede ya da babadan nasip alanlar, zina ederlerse ortadan kaldırılmaları gerekir. Zira aynı dededen nasip alanlar kardeş olarak kabul edilirler (Baha Said, 1926: 406-407).

Suçluya ceza vermek üzere önce *düşkün meydanı* açılır. Mürşid yönetiminde ve cemaat huzurunda açılan düşkün meydanında, suçun niteliğine göre cezalar veri-

ir. Bu bağlamda ülkemizde değişik yörelerde *Türkmen Aleviler* arasında evli iken keyfi olarak yine evli bir kadınla evlenen ya da evli bir kadını kaçıranın cezası, 12-15 yıl; nişanlı bir kızı kaçıranın ise 7 yıldır, yani yedi yıl boyunca geleneksel ifadeyle, *tarikata giremez*, ayin ve erkânlarla katılamaz; yine hanımını keyfi bir şekilde boşayanın cezası ise, *sıraçlar* arasında 12 yıldır. Bunlar, bu süre zarfında ceme giremeyip -özellikle Hacı Bektaş ocağına bağlı köylerde- daha sonra Hacı Bektaş dergâhına giderek mürşide durumlarını anlatıp helallik almak, kurban kesmek ve *karakazan hakkı*⁴ diye ifade edilen maddi yardımda bulunmak zorundadırlar. Bunun üzerine düşkün olan kişi, dergâhtan cezasının kalktığına dair hücceti alır ve ayrıca bir de yörenin uygun gördüğü cezayı da çeker; böylece kişi, topluma yeniden katılmış olur. Aksi halde düşkünlüğü tam olarak kalkmış sayılmaz. Yine daha önce doktora yaptığımız alan olan Amasya yöresinde uygulanmış olan ceza ise şu şekildedir: Düşkün, önce altında ateş yanan demirden kızgın bir sacın üstüne çıkarılır, bu esnada alnından yere bir sopa uzatılır ve boynuna da bir su sarkacı asılır. Bu şekilde düşkün, dede 12 düvazımam okuyuncaya kadar (yaklaşık olarak yarım saat) durur, bu arada fena halde terler ve bunalır, artık bunun üzerine o kişinin, temizlenmiş ve günahlarından arınmış olduğuna inanılır. Bu uygulamaya Amasya yöresinde *düşkün kaldırma cemi* denmekte olup günümüzde uygulanmamaktadır (Yıldız, 2004: 235).

Kırsal kesimde köylerde bu kurumun kurallarının geçmişte daha katı bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Öyle ki cem törenlerinde düşkün olanlar, sorguya çekilir; bel düşkünlüğü (ırza geçme) görüşülmeden cezalandırılmış. Af dilesen bile 7 yıl toplum dışı bırakılmış. El düşkünlüğü (hırsızlık) ile dil düşkünlüğünde (yalan söylemek) daha az süre ile toplum dışına itme, kurban kesme, para verme, çelik (asa) ile vurma, içi su dolu ağaçtan yapılmış olan bir nesneyi boynuna takma gibi cezaların verildiği ifade edilmektedir (Bal, 1997: 186).

Yoldan olmayanların, yani Alevî/Bektaşî olmayanların düşkün meydanında yargılanmaları mümkün olmazken, yol mensubunun yoldan olmayana karşı işlediği suç düşkünlük meydanında görülür. Yani düşkünlük, sadece yol mensuplarına verilebilen bir cezalandırma biçimidir. Yargılamada cinsiyete dayalı bir ayırım yapılması da söz konusu değildir (Er, 1998: 49).

Düşkün ilan edilen kimse, artık tüm insan haklarından mahrum olmuş demektir. Zira düşkünlük, kişi için katlanılan fakat yine de katlanılması çok ağır olan bir cezadır. Zira topluluk içinde düşkün olana selam verilmez, selamı alınmaz, onunla babası ve ailesi de dahil hiç kimse konuşmaz, bulaşıcı hastalıktan kaçılır gibi yanından kaçılır, yine hiç kimse bir sorunu olduğunda ona yardım etmez,

⁴ *Karakazan Hakkı*, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın giderlerini karşılamak amacıyla tahsil edilen, yılın belli günlerinde ya da babanın uygun gördüğü bir dönemde tarikata, yola bağlı canlardan toplanan bir tür vergidir. Bkz., (Korkmaz, 2003: 242).

evine gidilmez, o da kimsenin evine gidemez, malı davarı komşusuna katılmaz, düğününe gidilmez, herhangi bir düğüne çağrılmaz, bayramlarda kendisiyle bayramlaşmaz, hastasının hali sorulmaz, özetle toplumdan tamamen dışlanır. Ancak bir ölüsü olursa, ölünün defnine yardım edilir, fakat ölü için verdiği yemek dahi yenilmez. 40 gün teselli bulması için normal bir şekilde kendisiyle konuşulur, fakat bu süre bitince tekrar eskisine dönülür (Yörükân, 1998:261; Eröz, 1977:144-145; Tur, 2002: 474). Yine öldüğünde *dân* da yapılmaz.⁵ Düşkün olan kişi için bazı yörelerde kurban da tığlanmayıp yemeği yenmez. Onlar için sadece biçimsel olarak cenaze namazı kılınır ve toplumdan rızalık alınmadan defnedilirler (Yıldız, 2007:104).

Ülkemizde yakın bir dönemde, bazı yörelerde Alevî dede ve rehberlerinin bir araya gelerek düşkünlüğün çeşit ve unsurları ile bunlara yönelik verilmesi uygun görülen cezalar ile ilgili olarak belli kararlar aldıkları ve bazı ahitnameler hazırladıkları görülmektedir. Bu belgelerde düşkünlüğe yol açan suçlar ve bunlara karşılık verilen cezalar yer almaktadır. Bunların hazırlanmış olduğu yörede uygulandığı ve yakın bazı yörelerde de etkili olduğu görülmektedir (Birdoğan, 1995: 167-172; Bal, 2000: 75-81).

Bu çerçevede Bedri Noyan, ülkemizde yakın bir geçmişte düşkünlüğe yol açan suçlar ile bunlara verilmesi uygun görülen cezalar hakkında, Battal Gazi Dergâhı'na bağlı bazı Alevî gruplarının (Eskişehir, Seyyid Gazi, Uluğ Bey, Nazilli) mürşitlerinin *Ahitname* adı ile aldıkları yirmi dört karardan bahsetmektedir (Noyan, 1976: 189-213). Bunların önemlileri şöyledir;

- 1- Kasten zina edenlere beş sene düşkün cezası, yüz liradan beş yüz liraya kadar haline göre para cezası verilir. Cezayı ödedikten sonra ise, seksen değnek vurulur.
- 2- Zinaya teşebbüsten üç sene düşkünlük ve en çok üç yüz lira para cezası verilir. Cezası kalkınca seksen değnek vurulur.
- 3- Hırsızlık yapan, iki sene erkâna alınmaz, hırsızlığın derecesine göre çaldığı malın bedelini sahibine ödedikten sonra o malın değerinin dörtte biri kadar ceza verilir.
- 4- İftira edene, bir sene düşkünlük cezası verilir.
- 5- Yalan şahitlik yapana, bir sene düşkünlük cezası verilir.
- 6- Kasten insan öldürenler, ebediyen erkâna alınmazlar, onlara selam verilmez. Bu çerçevede hayatını ve namusunu kurtarmak için silah kullananlar ile kaza ile elinden vukuat çıkanlar suçlu sayılmazlar.

5 *Dâr, Dârdan indirme ayini*, vefat etmiş ya da başka bir ifadeyle, Hakk'a yürümüş olan kişinin yakınlarının onun adına varsa borçlarını ödemek ve geride kalanlarla helâllaşması amacıyla tüm köylülerin katılımıyla dedenin öncülüğünde yapılan önemli bir ritüeldir. Bkz., (Korkmaz, 2003: 110).

- 7- Düşkün olan talibi erkâna alan rehber, o talibin aldığı ceza aynen verilir.
- 8- Suçsuz yere karısını boşayanlar ve başka bir kadın ile evlenenler, beş sene düşkün sayılırlar.
- 9- Rehber, menfaat sağlamak için kumar oynarsa, rehberlik şerefini kırarak şekilde sarhoşluk yaparsa cezalanır. Onun cezasını mürşit tayin eder.
- 10- Kumar oynayan talipler, bir sene erkâna alınmazlar (Bozkurt, 1990: 220).

Görüldüğü gibi, dedeler de düşkün edilebilmektedir ve hatta taliplerin işlediği suçlardan birini dede işlerse, verilecek ceza katlanarak uygulanır (Yalçinkaya, 1996: 89).

Basit suçlara ihtar ve ayıplama türü cezalar verilir. Suçun büyüklüğüne göre başlangıçtaki cezalara para ve kurban kesme cezalarıyla birlikte, toplum önünde küçük düşürülme, tecrit edilme gibi, derece derece artırılan sosyal cezalar da eklenmektedir (Birdoğan, 1995: 168-172). Ağır suçlara gelince bunlar, "yoldan düşme"yi gerektirdiklerinden böylelerinin o toplum içinde yaşama olanağı yoktur, zira toplumca dışlanmışlardır.

Geçen zaman içinde düşkün, derin pişmanlık duyar ve iyi halini ortaya koyarsa; suç işlemiş kişinin, işlediği suçun cezasını çektikten sonra bir daha bu suçu işlemeyeceğine dair kanaat getirilirse, söz konusu düşkünlüğü kaldırmak için bir cem düzenlenir ve buna da *Düşkün Kaldırma Cemi*, bazı bölgelerde ise *yunmak* denir (Er, 1998: 52). Düşkünlük erkânı da denilen düşkün kaldırma cemi, verilen cezanın çekilmesi ve düşkünün iyi halinin görülmesine bağlı olarak onun yeniden yola kabulü için gerçekleştirilen cemdir (Üzüm, 2007: 170-171).

Düşkünlüğün kaldırılması için yapılan yargılama törenine *mürüvvet meydanı* da denilir. Yargılama cemde katılanların önünde yürütülür. Cemlerde talipler yargılandığı gibi suç işleyen ve yanlışlar yapan dedeler de yargılanır (Öz, 1997: 69). Düşkünün eşik öperek dâra çekilmesine izin verilirken, mürşid ve cemdeki canlar ayağa kalkar. Sonra mürşid, posta oturur ve canlar da edeb-erkan (diz üstü) üzere otururlar. Bu arada dede, düşkünü yüzüstü yatırır. Mürşid, yeşil torbasından çıkarttığı tarik (sopa) ile Allah-Muhammed-Ali adlarını anarak sembolik biçimde düşkünün sırtına vurur ve sorgulama başlar (Yörükân, 1998: 81). Belden aşağısı bir peştemalla örtülmüş olan düşkün, çıplak olarak ve sürüne sürüne meydanın ortasına kadar gelir. Orada bu çıplak adamın boynuna yirmi dörder okkalık iki taş takılır, ayaklarına falaka bağlanır. Bu sırada gözcü yardımcısı olan kahveci, ocakta kızdırdığı bir demirle düşkünün pazularını dağlar (Yörükân, 1998: 81). Daha küçük suç işleyenler, kendi görgüsüyle cezalı olduğunu kabul edenler, dâr'a durarak "*ben bu günahın sahibiyim, erenler lutf eyleyin, tarikat kuralları üzerine beni yuyup yıkayın pak eyleyin*" derse, törende bulunanlar da onu bağışlarsa kişi yargılanmış ve günahından arınmış olur. Burada kişinin kendini bilmesi, kusurunu gizlememesi ve bir daha yapmamak üzere söz verebilmesi amaç-

lanmıştır (Bal, 1997: 98). Artık mağdur kalanın rızası alınır. Bu esnada suçlu, cemaatin huzurunda yarım veya bir saat ayakta bekletilir. Maddi olarak da toplumun yararına olan bir iş veya bağış yaptırılır. Sonuçta cem sakinlerinden ayrıca razılık istenir. Cemaat topluca "Biz razıyız, Allah da ondan razı olsun" diye razılık verirlerse, ondan sonra pir, cemaatla birlikte toplumsal cezasını karara bağlar ve uygularlar. Bu cemde düşkünlüğü kaldırılacak kişi, kurban keser. Bu kurban düşkünlüğü kalkan kişi tarafından alınır ve ceme katılanlarca yenir (Üçer, 2005: 332). Düşkünlüğün kaldırılmasıyla ilgili erkân, musahiplik ve görgü erkânı gibi, yine on iki hizmetin yerine getirildiği bir erkân olup duruma özel gülbankların okunması gibi bazı küçük farklılıklarla onlardan ayrılır. İcra edilen merasim sonunda dede, ilgili kişinin düşkünlüğünün kaldırıldığını topluma ilan eder (Üzüm, 2007: 171; Tur, 2002: 472-486).

Mürşidin hakemliğinde yapılan yargılamada temel alınan ölçüt, suçlunun düzelmesi ve toplumun da kişiyi düzelmiş kabul etmesidir. Mürşidin düşkün ilan ettiği kişiyi yine kendisi kaldırabilir; kendisi yoksa aynı ocağa bağlı başka bir mürşid dede kaldırabilir (Kaleli, 1996: 273). Böylece bu insan, tekrar topluma kazandırılmış, ve o güne kadar kırılan, yok olan itibarını da tekrar kazanmış olur.

Düşkünlük cezası affedilen veya sona erenler, aynen eskisi gibi ve hiçbir şey olmamışçasına, normal hayata başlarlar. Düşkünlükleri sona erenler, tekrar ikrar verir ve yola girebilirler (Türkdoğan, 1995: 61). Artık cemlere de iştirak eder, toplum kendisiyle normal biçimde ilişki tesis eder.⁶

Ülkemizdeki önemli Alevî topluluklarından biri olan *Tahtacılar*, insanın kötü davranış ve sözlerinden dolayı dinen kirlendiğine inanırlar. Dinî kirlilik, söz konusu davranışların terk edilmesi veya pişmanlık duygusu ile temizlenemez. Ancak dedenin huzurunda gözden geçme ve meydandan geçme ayinlerinde dinî kirlilikten temizlenmek mümkündür. *Gözden geçme cemi*, meydandan geçme âyinine hazırlık niteliğindedir. Genellikle meydandan geçme töreninden bir hafta önce yapılır. Bu cemde delil (çerağ, mum) yakılmaz. Aynı zamanda on iki hizmetin yerine getirilmesi şartı da yoktur. Gözden geçme töreni, musahipli ve ikrarı alınmış evli çiftler, yani dinen sorumlu olanlar için yapılır. Cemin yapılacağı mekana toplandıktan sonra herkes dedeye niyaz eder (Selçuk, 2004: 96). Daha sonra yukarıda söz konusu edildiği gibi, süpürgeci meydanı sembolik olarak üç defa süpürür. Selman, el suyu dağıtır. Sırasıyla herkes dedeye niyaz eder, dedenin önünde diz üstü oturur. Dede törene katılanlara "bu kişiden şikayetçi olan var mı?" diye sorar. Eğer o şahıstan şikayetçi olan veya onunla dargın olan biri varsa, o kimse ayağa kalkar ve durumu dedeye bildirir. Dede iki kişiyi onları barıştırmaları hususunda görevlendirir. Söz konusu kişiler barışmazsa dede, onların bir

⁶ Düşkünlük erkânı, düşkün kaldırma töreni için bkz., (Baha Said, 1926: 413-422; Tur, 2002: 483-486).

sonraki cem törenine gelmemelerini söyler ve törenin yapıldığı mekandan kovarak cezalandırır. Bu kişiler, meydandan geçme âyinine katılamazlar.

Gözden geçme ceminde ayrıca suç işlemiş olanlar varsa, dede tarafından düşkün edilir. Düşkün edilenler, hiçbir ceme giremezler. Tahtacılar göre adam öldürme, zina⁷, boşanma⁸, birden fazla kadınla evlenme, Sünni olan bir kişi ile evlenme, Allah'a, dine küfretme, hırsızlık, para borcunu ödememe, alışverişte sahtekârlık, sırrı açığa vurma, (musahiplik ritüelinin anlatılması gibi) düşkünlüğü gerektiren suçlardır. Bu suçlardan birini işlemiş olan Tahtacıya dede, cemlere katılmama, üç, beş veya yedi yıl gibi bir süre köyden uzaklaştırma cezası verir. Düşkünlük süresi bitiminde söz konusu kişinin, dedenin bulunduğu bir cemde koç kurban etmesi ve dolu içirmesiyle düşkünlük cezası sona erer (Selçuk, 2004: 97; Yörükân, 1998: 245-261).

Yine bazı ağır suçlar söz konusu olduğu zaman, Tahtacılar suçlunun boynuna saman torbası ve kazan asılır, dili sıcak tahta kaşıkla dağlanır, uzun süre cemaat içerisine alınmaz, bu kimse ile konuşulmaz ve ocak yakmak için de hiç kimse ondan ateş alıp vermez (Yetişen, 1986: 133).

Düşkünlüğün sonucunda toplumdan komple dışlanma ve âyinlere katılmamanın, Alevî topluluklarının kapalı topluluklar olduğu göz önünde tutulursa, bir Alevî için oldukça ağır bir ceza olduğu anlaşılır. Hele hele mutlak bir düşkünlük söz konusu ise, kişinin artık o coğrafyada yaşaması imkansızlaşır (Yalçınkaya, 1996: 88-89). Ayrıca düşkün olan kişinin eğer musahibi varsa, o da aynı şekilde dışlanır; çünkü o da, musahibini zamanında uyarıp ona engel olmayarak onun suçuna ortaklık etmiş sayılır. Görüldüğü gibi, düşkünlük kurumu ve etrafında oluşan bir takım kurallar, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir örf hukuğu olup toplumun kendi iç mekanizmasını harekete geçirmektedir.

Düşkünlük ile sık sık tekrarlanan aforoz arasındaki ilişkiye gelince, bu konuda düşkünlükle bağlantılı olarak üzerinde çok konuşulan bir konu olup her ikisi arasında bir takım benzerliklerin bulunduğu söylenebilir. Ancak düşkünlük cezası, sadece dede tarafından üç, beş ya da yedi yıl gibi zaman dilimleri içinde köyden uzaklaştırma veya belli bir süre cem törenlerine katılmama olmak üzere süreli olarak verilmektedir. Söz konusu sürenin sonunda düşkün edilen kişi, düzenlenen bir tören ile düşkünlük cezasından kurtulmakta, tekrar topluma girebilmektedir.

7 Tahtacılar zina düşkünlük sebebi olduğu gibi, zina edenin yakıldığı, kocasını aldatan kadınların ormanda öldürüldüğü belirtilmektedir. Bkz., (Eröz, 1997: 289; Ülkütaşır, 1968: 841-842).

8 Zira Tahtacılar başta olmak üzere pek çok Alevî/Bektaşî grup arasında zina dışında boşanma ve ayrılma yasaktır. Kadını boşayan erkek, düşkün ilan edilir. Bkz., (Selçuk, 2004: 181; Üçer, 2005: 380).

Aforoz, kilise hukukuna göre yetkili dinî şahsiyetler veya meclisler tarafından suçlu görülen bir hıristiyanın cemaatten çıkarılmasıdır. Hıristiyanlığa Yahudilikten geçmiş olan bu cezanın temeli Tevrat'a dayanır. Zira Tevrat'a göre büyük günahlara uygulanan bir lanetleme ve topluluk dışına çıkarma işlemi dile getirir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden başlayarak dinî akideden sapanlar ile büyük günah işleyenlere verilmiş, özellikle Ortaçağ'da papalar ve piskoposların elinde siyasi otoriteye karşı bir baskı aracı olarak kullanılmıştır (Şahin, 1988: 412-413).

Hıristiyan (Katolik) aforozunda da aforoz edilen kişi, kilise ayinlerine alınmaktaki, kiliselerde görev yapamamakta, kilisece adları yayınlanmış olan aforoz edilmiş kişilerle ilişki kurulması yasaklanmakta, kimi durumlarda kişi, yurttaşlık haklarından dahi mahrum bırakılmaktadır. Protestanlıkta ise günah çıkarma hakkından bir yıl yoksun bırakma, evlenme ayininden bir yıl yoksun bırakma, kilise defterinden silinme gibi dinsel alanda sınırlandırılmış cezalar verilmektedir (Er, 1998: 52).

Her şeyden önce aforoz cezasını sadece papa yahut piskoposların vermesi, bu benzerliği akla getirmiştir. Zira Alevîler'de de cezayı sadece dedeler verir. Ancak yine de Baki Öz'ün dediği gibi düşkünlük, insanın kişisel hakları için ortaya çıkmış bir kurum; aforoz ise, kilise hukukunu korumak amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur (Öz, 1997: 70). Dolayısıyla ikisi arasında hem köken, hem amaç hem de işlevsellik yönüyle hiçbir özdeşlik yoktur.

Ülkemizdeki Alevîlerin tek *düşkün ocağı* vardır. O da *Hıdır Abdal Sultan ocağı*dır. Hıdır Abdal Sultan Ocağı, diğer ocak dedeleri nezdinde bir üst karar mercisidir. *Düşkün ocağı*, *kanlı ocak* gibi adlarla anılan bu ocak dedeleri, taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirme veya iptal etme yetkilerine sahiptirler. Düşkünlük konusunda çekincesi olan veya karar vermekte zorlanan Anadolu'nun belli bir yöresindeki dede, talibi Hıdır Abdal Sultan Ocağı dedelerine yollar. Onların vereceği karara uyulur ve bu karar tartışılmaz. Talibin kaderini bu karar belirler (Yaman, 1998: 27-31; Öz, 2002: 705-718).

Görgü Cemi ve Düşkünlük meydanı, Alevî toplumunda sosyal kontrolün sağlanmasına, toplumun huzur içerisinde yaşamasına yönelik son derece önemli bir kurumdur. Alevî toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüştür. Bunun sayesinde Alevîler, pek çok sosyal ve hukuki problemi mahkemelere, Osmanlı Devleti döneminde kendi ifadeleriyle, "Yezid"e "münkir"e muhtaç olmadan, kendi aralarında halletmeye çalışmışlardır.⁹ Bu, aynı zamanda bir sosyalleşme aracı ve amili olarak önemli bir fonksiyon da görmektedir. Ne var ki, Yusuf Ziya Yörükân'ın da çeşitli vesilelerle belirttiği üzere, bu müessese bazı dedelerin elinde kötüye de kullanılmıştır (Yörükân, 1998: 80).

9 Zira Cumhuriyet döneminden önce Alevîler arasında devlet mahkemelerine gitmek, en ağır suçlardan biri olarak görülmekteydi. Bkz., (Birdoğan, 1990: 7).

Sonuç olarak, geçmişte Alevî/Bektaşî topluluklarının hukuk düzeni işlevini görmüş olan bu kurumun, günümüzde de aynı işlerliğe sahip olduğunu söylemek imkansız bir şeydir. Zira bir araştırmacının ifadesiyle, "düşkünlük cezası, 1950'li yıllara kadar ülkemizde uygulanmıştır. Bu yüzden bu tarihe kadar Alevîlerin suç dosyaları devlet arşivlerinde bulunmaz" (Öz, 1997: 126-127). Düşkünlük, artık pek çok yörede sadece isim olarak varsa da, yine de özellikle kırsal kesimlerde istisnai de olsa dinî pratikler ya da ahlakî bazı nedenlerden hareketle, varlığını sürdürdüğü ve bazı köylerde uygulandığı görülmektedir (Bal, 2002: 90; Türkođan, 1995: 120). Bunda en önemli etken, ülkemizdeki sosyo-ekonomik yapının farklılaşması ve yaşadığımız kentleşme sürecidir. Zira düşkünlük kurumunun oluşmasında birinci derecede etkili faktör olan, kırsal kesimin içinde bulunduğu şartlar artık değişmiştir. Bu yüzden bir yandan dedeler, toplum içinde otorite olmaktan uzaklaşmış ve yaptırım güçlerini kaybetmişler; diğer yandan ise, artık sosyal ve hukuki sorunlar, bağımsız mahkemeler ve çağdaş yargı kurumları tarafından ele alınmakta ve çözülmektedir. Piri Er'in ifadesiyle, bugün artık köydeki olayı korkmadan karakola şikayet eden, devletin adliyesinde yargılanmayı kabullenmiş bir Alevî toplumu oluşmuş, kendi iç hukuk sistemlerini sadece "yol"la ilgili yargılamalarda işleten, suça karşılık verilecek cezalarda medeni hukukun uygun gördüğü cezayı tercih eden bir yapı ortaya çıkmıştır (Er, 1998: 53). Bu yüzden düşkünlük, artık ülkemiz genelinde terk edilmeye yüz tutmuştur. Bugün artık bu ilişki, sadece tarihsel bir realite olmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir.

KAYNAKÇA:

- ATALAY, Adil Ali. (1998). İmam Cafer-i Sadık Buyruđu. Ankara: Can Yayınları.
- BAHA, SAİD. (1926). "Sûfiyân Süređi-Kızılbaş Meydanında Düşkünlük". Türk Yurdu Dergisi, IV, 23: 404-421.
- BAL, Hüseyin. (1997). Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar. İstanbul: Ant Yayınları.
- BAL, Hüseyin. (2002). Alevi-Bektaşî Kültürü (Sosyolojik Araştırmalar). Isparta: Fakülte Kitabevi.
- BAL, Hüseyin. (2000). "Alevi-Bektaşî Örf Hukuku/Düşkünlük Kurumu ve İki Ahitname Çözümlemesi". Yol Dergisi, III, 75-81.
- BİRDOĞAN, Nejat. (1995). Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi: Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- BİRDOĞAN, Nejat. (1990). Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik. İstanbul: Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları.
- BOZKURT, Fuat. (1990). Aleviliğin Toplumsal Boyutları. İstanbul: Yön Yayınları.
- BOZKURT, Fuat. (2006). Buyruk. İstanbul: Kapı Yayınları.

- ER, Piri. (1998). Geleneksel Anadolu Aleviliği. Ankara: Evrak Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet. (1977). Türkiye'de Alevilik Bektaşılık. İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- FIĞLALI, E. Ruhi. (1994). Türkiye'de Alevilik Bektaşılık. Ankara: Selçuk Yayınları.
- GÜNŞEN, Ahmet. (2007). "Gizli Dil Açısından Alevilik Bektaşılık Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış". Türkoloji Araştırmaları Dergisi, II, 328-350.
- HİZMETLİ, Sabri. (2006). İslam Tarihi -İlk Dönem-. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İPEK, Yasin. (2004). "Tahtacılar da Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler". Alevilik. haz. İsmail Engin/Havva Engin, İstanbul: Kitap Yayınları.
- KALELİ, Lütfi. (1996). Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik, İstanbul: Can Yayınları.
- KORKMAZ, Esat. (2003). Ansiklopedik Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- NOYAN, Bedri. (1985). Bektaşılık Alevilik Nedir?. İstanbul: Can Yayınları.
- NOYAN, Bedri. (1976). "Bektaşî ve Alevilerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük)". 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara.
- ORHAN, Muharrem Naci. (1966). "Alevilikte Erkân ve Düşkünlük Müessesesi". Cem Dergisi, VII.
- ÖZ, Baki. (1997). Aleviliğe İftiralara Cevaplar. İstanbul: Can Yayınları.
- ÖZ, Gülağ. (1997). İslamiyet Türkler ve Alevilik. Ankara: Uyum Yayınları.
- ÖZ, Gülağ. (2002). "Düşkünlük ve Düşkünler Ocağı Piri Hıdır Abdal". Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi, Ankara.
- SELÇUK, Ali. (2004). Tahtacılar. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- ŞAHİN, M. Süreyya. (1988). "Aforoz". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul. I: 412-413.
- TUR, Derviş. (2002). Erkânname, Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları. İstanbul: Can Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. (1995). Alevî-Bektaşî Kimliği. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- ÜÇER, Cenksu. (2005). Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. (1968). "Tahtacılar". Türk Kültürü, LXXI: 840-843.
- ÜZÜM, İlyas. (2007). Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik. İstanbul: İSAM Yayınları.
- YALÇINKAYA, Ayhan. (1996). Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- YAMAN, Ali. (1998). "Kızılbaş Alevilerinin Düşkün Ocağı Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü". Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. VIII: 27-34.
- YAMAN, Mehmet. (1994). Alevilik İnanç-Edeb-Erkân. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- YETİŞEN, Rıza. (1986). Tahtacı Aşiretleri, İzmir.
- YILDIZ, Harun. (2004). Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme. Ankara: Araştırma Yayınları.
- YILDIZ, Harun. (2004). "Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller". Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. XIV:93-112.
- YÖRÜKAN, Y. Ziya. (1998). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.